

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLƏHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 08 (17) Sentyabr (Eylül) 2007

İBN-İ RÜŞD DÜŞÜNÇESİNDE TE'VİL VE RU'YET

İbrahim Memiş*

Te'vil ve Ru'yet, Arapça bir kelimedir. Te'vil, bir şeyin akıbeti sonucunun ortaya çıkması, sonucu gibi manalara gelmektedir. Ru'yet ise, görmek, bir şeye şahit olmak gibi anlamlara gelmektedir.¹ Bu, kelimelere ilk zamanlarda yüklenmiş olan bir anlamdır ve daha sonraları kullanılmış olduğu bilim dalına göre yorumlanmışlardır. Çünkü düşüncenin temelini lafız-mana ilişkisi oluşturmaktadır. İslam düşünce tarihinde lafızlara farklı anlamlar yüklenmesinden ve farklı anlaşılmasından dolayı ameli ve fikri düşünceler oluşmuştur. Malum olduğu üzere bazı kelimeler ve kavramlar tarih içinde terminolojik anlamlar kazanırlar ve bundan dolayı bir kelimenin lügat ve ıstılah manalarına bakmak gerekli olmuştur. Hiç bir dönemde Kur'an ayetlerinin ve hadislerin tamamı üzerinde te'vil işlemine gidilmemiştir. Biz bu makalemizde, te'vil kelimesini bazı Kur'an ayetlerinin yorumlanmasında başvurulan bir metot olarak, Ru'yet kelimesini ise, 'Ahiret âleminde Allah'ın görülüp görülmeyeceği çerçevesinde, İbn-i Rüşd merkezli ele almaya gayret edeceğiz. Bunu yaparken İbn-i Rüşd'ün Eş'ari ve Mu'tezilenin te'vil ve ru'yet konusundaki görüşlerine yapmış olduğun eleştirilere de yer vereceğiz.

İbn-i Rüşd, te'vîli şöyle tarif eder. "Bir şeyi benzeri veya sebebi, ya da neticesi ya da birlikte olduğu veya mecâzî söz türlerinin tanımında sayılan diğer şeylerden bir başkasıyla isimlendirme gibi, Arap dilinde adet olan geleneği ihlal etmeksizin, sözün delâletini, hakiki delâletinden çıkarıp mecâzî delâletine götürmektir."² Bu tanıma göre anlıyoruz ki İbn-i Rüşd'e göre, geleneğe bağlı kalarak metinde kastedilen manaya ulaşma çabasıdır.

---

* T.C.Bakü Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği Şehitlik Mescidi Din Görevlisi
[imemis4@hotmail.com/](mailto:imemis4@hotmail.com) ibrmemis@yahoo.com

¹ İbn-iManzûr Muhammed b. Mukerram b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, XIII/35.

² İbn-i Rüşd, *Faslû'l-Makâl*, (Neşr.M.Âbid el-Câbirî), s.97, Beyrut-1997

A-Te'vil

İbn-i Rüşd, birçok nassları te'vil ederek, “Esas itibarıyla kast olunan bu te'vili manadır. Allah'ın, bu manayı müteşabih bir sûrette tebliğ etmesinin yegâne sebebi, kullarını denemek ve surette imtihan etmektir.” diyen kelâmcı ve cedelcilerin şeriatın maksadından uzak kaldığını belirtmektedir. İbn-i Rüşd'e göre, “Şeriatın kastetmiş olduğu mana budur.” zannederek, te'vilcilerin ortaya atmış oldukları te'villerin çoğu üzerinde buldukları iddianın burhânı ve delili yoktur. Ayrıca, halkın onları kabul etmeleri ve ona dayanarak amel etmeleri bakımından da zahirin meydana getirdiği tesiri meydana getirememektedir. İbn-i Rüşd, halkın amel sahibi olmaktan ilk maksadının sadece amel olduğunu ve amel yönünden daha faydalı olan şeyin halka daha uygun olacağını, ilim konusunda da ulema hakkında kast olunan ilk şeyin her iki husus olduğunu, bunların da ilim ve amel olduğunu zikretmektedir.³ İbn-i Rüşd'ün burada avam ve ehli ilmin, anlama, yorumlama kabiliyetleri arasında farklar bulunduğuna işaret ettiğini görmekteyiz.

İbn-i Rüşd, te'vil konusunda kelâmcıları yetkisiz olmasını şu görüşlerle izah eder. “Kelâmcıları yetkisiz kılan şey, liyakati olan kimselere saklanması gereken te'vil sırlarını şeriata uygun olmayan bir şekilde açığa vurmaları ve bu şekilde Müslümanlar arasında fitne ve kavga tohumlarını ekmiş olmalarıdır.”⁴ Ehil olmayan kimseler eliyle yapılan te'viller veya halkın anlamayacağı kavramları onlara sunan kişilerin yaptıkları İbn-i Rüşd nazarında iyi bir tavir değildir. O'na göre insanların anlama ve yorumlama kabiliyetleri farklıdır. Bu gerçeği göz önünde bulundurmadan yapılan te'viller halk arasında doğru anlamanın ve bunun sonucunda anlama ve yorumlamada birliğin değil, tefrika ve kavganın başlangıcı olabilmektedir.

Şeriatın gerçek amacının, gerçek bilgiyi ve ameli öğretmek olduğunu savunan İbn-i Rüşd nazarında gerçek bilgi; Allah'ı ve diğer var olanları olduğu şekilde bilmektir. Gerçek amel ise, mutluluğu sağlayan fiilleri

³ İbn-i Rüşd, *el-Keşfü an Menâhici'l-Edille fi Akâidi'l-Mille (Felsefetü İbn-i Rüşd İçinde)*, (Thk.M.Aribi), s.87, Beyrut-1982

⁴ Hourani, G.F, *Averreos on the Harmony of Religion and Philosophy (A Translation with introduction and notes of İbn-i Rüşd's Kitab Faslel-Maqal)*, s.65, London-1961

işlemek, mutsuzluğu sağlayan fiillerden kaçınmaktır. Bu fiilleri bilmeyi, ameli bilgi diye adlandıran İbn-i Rüşd, bunu da ikiye ayırarak; birincisinin, bedene ait olarak ortaya çıkan fiilleri bilmek demek olan fıkıh, ikincisinin ise şükür, sabır, vs. gibi şeriatin davet ettiği veya kaçındığı huylar olan nefsanî fiiller olduğunu zikreder. İbn-i Rüşd'e göre ikincisini bilmek, zühd ve âhîret ilmi diye adlandırılan bilgidir. İbn-i Rüşd göre Ebû Hamid el-Gazzâlî ikinci bilgiye daha çok önem vermiştir ve ona göre hareket etmiştir. Bu nedenle insanlar, birinci türden (fıkıh) kaçınıp, ikinci türe (zühd ve âhîret ilimleri) daha çok daldıkları için ve bu tür fiiller de mutluluğun sebebi olan takvaya daha çok vesile olduğu için Ebu Hamid kitabına "İhyâ-u Ulumiddin"(Din İlimlerinin Diriltilmesi) adını vermiştir.⁵

Şeriatın maksadının gerçek bilgiyi ve gerçek ameli öğretmek, "Öğretmek" fiilinin de kelâm ilminde ehil olanların belirttikleri gibi, tasavvur ve tasdikten ibaret olduğunu savunan İbn-i Rüşd, insanlar için var olan tasdik yollarını burhânî, cedelî ve hitabî olmak üzere üç'e ayırırken, tasavvur yollarını da "ya birşeyin bizzat kendisiyle tasavvur etmek" veya "bir şeyin örneği ile tasavvur etmek" üzere ikiye ayırır. Tasdik yöntemlerinden burhânî metodun, insanları pek azına mahsus olduğunu, şeriatın ilk amacının havassın uyarılmasını gözden uzak tutmaksızın çoğunluğa önem vermek olduğunu ve şeriatta açıklanan yöntemlerin çoğunun, tasdik ve tasavvurun gerçekleşmesi hususunda çoğunluğun ortak olduğu yöntemler olduğunu zikreden İbn-i Rüşd, şeriattaki bu yöntemleri şöyle açıklar:

Birinci Yöntem: Hitabi ve cedelî olmakla beraber tasavvur ve tasdikte kesin olanıdır. Bu ölçüler meşhur veya zanna dayalı olmakla beraber, mukaddimelerine kesinlik arız olan misalleri değil de kendileri ele alındıklarında ise neticelerine hamledilen ölçülerdir. Bu türden kavillerin te'vîli yoktur, onu inkâr veya te'vîl eden kâfirdir.

İkinci Yöntem: Meşhur veya zanna dayalı olmakla beraber mukaddimleri kesin olanıdır. Bu yöntemde neticeler, elde edilmek istenen şeylerin örnekleri olur. Bu yöntemde te'vîl metodu ancak sonuçları bakımından vardır.

⁵ İbn-i Rüşd, *Fasl û'l-Makâl*, (Neşr. M.Abid el-Câbiri, s.115, Beyrut-1997

Üçüncü Yöntem: Bu yöntem, ikinci yöntemin tam zıddıdır. Şöyle ki; sonuçlar elde edilmek istenen şeylerin kendisidir. Bunun öncülleri de kesinliği söz konusu olmaksızın meşhur veya zanna dayalıdır. Bu yöntemde de te'vîl yoktur. Öncülleri için te'vîl yolu bulunabilir ama sonuçları bakımından te'vîl yoktur.

Dördüncü Yöntem: Kesin olması söz konusu olmaksızın öncülleri meşhur ve zanna dayalı olanlardır. Bunun sonuçları da elde edilmek istenen şeylerin örnekleri olur. Bunların te'vîl edilmesi havassın görevidir. Cumhuriyetin bu konudaki görevi ise onları zahîrîne göre devam ettirmektir.⁶İbn-i Rüşd, bu kurallara ilim seviyeleri belli merhalede olanların uyması sonucunda, halka daha sağlam bilgi ve birlik duygusunun geleceğini netice olarak da amelde birlik ve bütünlüğün ağılanacağını vurgulamaktadır.

Şerîata bakıp değerlendirme yapanların, tasdik konusunda müşterek olan yöntemlerin birbirinden farklı nedeniyle bazı te'vîller bulabileceğini, yani te'vîlin delilinin zâhirin delilinden daha fazla ikna edici olabileceğini söyleyen İbn-i Rüşd, bu tür te'vîlleri halka has kılar. Ayrıca İbn-i Rüşd, nazari güçleri, cedelî güce ulaşmış olanların da görevlerinin bu olabileceğini zikrederek Eş'arîlerin ve Mu'tezile'nin te'vîllerinin bir kısmını bu türe dâhil eder.⁷ İbn-i Rüşd, bu konuda hitabi sözlerden daha fazlasına güç yetiremeyen cumhur'un vazifesinin, bu nasları zahîrîne göre sevk etmek olduğunu söylerken nedenini de onların bu te'vîli bilmelerinin asla aiz olmadığını gösterir.

İbn-i Rüşd'e göre şerîatta insanlar üç sınıftır: Bunlardan birincisi, asla te'vîl ehli olmayan ve hitabete dayalı delil olan cumhur'dur. İkincisi, cedele dayalı te'vîl ehli olanlardır ki bunlar sadece tabiatları gereği veya hem tabiatları hem de adetleri gereği cedelcidirler. Üçüncüsü yakini(kesin)te'vîl ehlidir ki bunlar; hem tabiatları itibârıyla hem de hikmet sanatı bakımından burhân ehli olanlardır. İbn-i Rüşd, halk çoğunluğu şöyle dursun, cedel ehli olanlara bile bu te'vîllerden herhangi birisinin özellikle burhânî te'vîllerin ehli olmayanlara açıklanması durumunda, bu açıklamaların, onların ortak bilgilerden yoksun olmasından dolayı hem açıklayanları hem de

⁶ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.116-117

⁷ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.118

açıklananları küfre götüreceğini zikrederek, bunun sebebini “Bu te’vilden maksat, zahirin iptal edilip, te’vil edilen anlamın ispat edilmesidir. Zâhir ehli olan birisinin yanında bu zâhir olan anlam iptal edilir, yapılan te’vil kendisine kabul ettirilmezse yani bu konu şerâtin esaslarından birisi ise bu onu küfre götürür.” şeklinde îzâh etmiştir. İbn-i Rüşd, kendiliğinden zahir olduğu herkes için müşkil olan ve herkesin te’vilini bilmesi mümkün olmayan zâhir konusunda halka, “Bu, müteşabihdir. ve Allah’tan başka kimse onu bilmez.” denilmesi gerektiğini ve “Onun tevilini Allah’tan başkası bilmez.” ayetinde durup manayı kesmek gerektiğini, aynı zamanda bu tutumun cumhurun anlamayacağı zor ve kapalı konulardaki sorularına verilecek cevap için de geçerli olması gerektiğini söylerken, “Sana ruhtan soruyorlar. De ki; ruh rabbimin emrindedir. Size bilgidan ancak pek azı verilmiştir.” (İsrâ, 17/85) ayetini de delil olarak sunar.⁸ İbn-i Rüşd burada insanların dini yanlış anlama ve bunun sonucunda da yanlış yorumlamalarının onları iman bakımından zor durumda bırakabileceğini savunmaktadır ki insanların anlama kabiliyetleri faklıdır derken aslında bunu vurgulamaktadır.

Te’villiler ve bu te’villerin şeriate göre herkese açıklandığı zannından dolayı İslâm fırkalarının doğduğunu söyleyen İbn-i Rüşd’e göre, Mu’tezile ve Eş’ariler halkı kin ve nefret içine sokup şeriati ve halkı paramparça edip fırkalara ayırmışlar, ayrıca te’villerini ispat etmek için tuttukları yollarda, ne halk kitleleri ile ne de havass ile birlikte olmuşlardır. İbn-i Rüşd, cumhur ile olmamalarının nedenini; te’vil yöntemlerinin çoğunluğun ortak olduğu yöntemlere göre kapalı ve girift olarak gösterirken, havass ile beraber olamamalarının nedenini ise; te’villerin burhan şartlarına göre eksik olmasını göstermiştir.⁹ İbn-i Rüşd’e göre, Kur’ân-ı Kerim iyice düşünüldüğünde, o kitapta herkes için mevcut olan yollar üç tanedir ki bu yollar, insanların pek çoğunun ve havassın eğitilmesi için ortak yoldur. Ayrıca halk kitlelerinin öğretimi için Kur’ân’da zikredilen yollardan daha değerli ortak yollar bulunamaz.

Bu durumu İbn-i Rüşd, Fasl ûl-Makâl adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır. “İlk asırdakiler, mükemmel fazilete ve takvaya ancak bu

⁸ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.118-119

⁹ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.121-122

sözleri te'villere girişmeden kullanmakla ulaşımlardır. Onlardan te'vile gidenler de bunu açıkça belirtmeye gerek görmemişlerdir. Onlardan sonra gelenler ise te'vili kullandıkları için takvaları azalmış, ihtilafları çoğalmış, sevgileri yok olmuş ve çeşitli fırkalara ayrılmışlardır.”¹⁰ Kendiliğinden zahir olmayan şekilde Kur'ân-ı Kerim'i te'vîl yoluna giderek onu tahrif eden veya onda mevcut olmayan bu te'vili halk kitlelerine açıklayan kimse, İbn-i Rüşd'ün bakışıyla, onun hikmetini yok etmiş ve Kur'ân'ın insan mutluluğunu sağlamak üzere planlanmış olan fonksiyonunu da iptal etmiş olur. İbn-i Rüşd'e göre bu durum ciddi olarak ilk asırdakiler (Asr-ı Saadet) ile onlardan sonra gelenlerin durumunda apaçıktır.

İbn-i Rüşd'e göre Kur'ân'da herkes için açıklanan şer'i sözlerin üç özelliği vardır ki bunlar o kitabın icazına delâlet etmektedir. İbn-i Rüşd, bu üç özelliği şöyle açıklar:

1- Herkesi daha mükemmel tasdik ve ikna için Kur'ân'dan daha mükemmeli bulunamaz,

2- Eğer te'vîl götüren bir konu bahis konusu ise, tabiatı i'tibârıyla ancak, burhan ehli olan kimse te'vilde başarılı olacak bir noktaya ulaşabilir,

3- Bu, hak ehline gerçek te'vîl için uyarılar ihtiva eder.”¹¹ şeklinde sıralarken bu hususiyetlerin ne Eş'ari mezhebindekilerin, ne de Mu'tezile mezhebindekilerin te'vîlinde bulunmadığını söyler. Ayrıca, bu fırkaların te'villeri ne başarıyı kabul eder, ne gerçek uyarıları içerir, ne de gerçek te'vildirler. İbn-i Rüşd nazarında bid'atlerin çoğalmasının sebebi de budur.

İbn-i Rüşd'e göre, te'vîl yeterli bilgi gerektirdiğinden, te'vili herkesin yapamayacağı hususu ve bütün nasların da te'vîl edilemeyeceği hususu genel bir ilke olarak benimsenmelidir. İlk anda, kanıtlanmış hükümlerle çelişiyor gibi görünen naslar te'vîl edilebilir ve buradan elde edilen sonuçlar kesinlik derecesinde bilgi olduğundan Müslümanlar tarafından kabul edilir. İbn-i Rüşd, nasları te'vîl edebilme yetkisine sahip kişinin özelliğini yine Kur'ân'ın kendisinden çıkarır. “Sana Kitabı indiren o'dur. O'nun bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. İşte kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun te'viline yeltenmek için müteşabih ayetlere yapışp, onlarla uğraşp dururlar. Hâlbuki

¹⁰ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.124

¹¹ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.124

onun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek payeye erişenler ise: "Ona inandık. Hepsisi Rabbimiz tarafındandır." derler. Bu inceliği ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."¹² İbn-i Rüşd'e göre, ayette geçen "İlimde derinleşmiş olanlar", te'vil yetkisine sahip olan kimselerdir, çünkü bu ayet, "O'nun te'vilini ancak Allah ve ilimde derinleşenler bilir." şeklinde anlaşılmalıdır

İbn-i Rüşd, "Şeriatla bazı şeyler vardır ki, Müslümanlar onları zahirlerine göre hamletmek, bazı şeyler vardır ki, onları te'vil etmek konusunda icmâ etmişlerdir. Diğer bazı şeyler vardır ki, o'nda ihtilaf etmişlerdir. Müslümanların zahirî üzerinde icmâ ettikleri şeyin zahirîne hamledilmesi konusunda burhanın tesiri caiz olur mu?" şeklinde soru soran bir kişiye verilecek cevabın "Eğer icmâ, yakini yani kesin bir yolla gerçekleşmiş ise, te'vil caiz olmaz. Ama icmâ, zanni olmuş ise te'vil sahih olur." şeklinde olması gerektiğini söyler.¹³

Peygamber(s.a.v.), Allah'ın gökte olduğunu bildiren siyahî cariyeye hakkında sahibine, "Önce onu azat et. Çünkü o, inanmış bir kadındır." buyurmuştur. Çünkü o burhan ehlinde değildi. Bunun nedeni, insanlardan bir kısmının ancak tahayyül yoluyla bir şeyi tasdik edebilmeleridir; yani onlar bir şeyi ancak tahayyül etmeleri bakımından tasdik etmektedirler. Bunlar için tahayyül edilebilen şeye mensup olmayan bir var olanı tasdik etmek çok zor olur.¹⁴ diyerek ilimde belli bir seviyede olanların ve ayette kastedilen manayı daha doğru karayacağını bunu yapacak olanların ise ancak burhan ehli olduğunu vurgular.

İbn-i Rüşd, meâd (âhirette diriliş) ve ahvaline dair vârid olan nasslar da burhan ehline vacip olan, bu konuyu zahirîne göre hamletmektir. Çünkü bu konuda, "Zahirîn müstakil olmasını gerektiren hiçbir burhan yoktur." dediklerini bunun da Eş'arîler'in yöntemi olduğunu belirtir. İbn-i Rüşd, burhanla iş gören diğer bir topluluğunda onu te'vil ettiğini, ancak bunların meâd konusundaki nassların te'vili üzerinde çok ihtilafli olduklarını söyleyerek bu zümrenin Ebu Hamid el-Gazzâlî ve mutasavvıflar olduğunu, bir kısmının da bu konuda iki te'vili birleştirdiğini, Gazzâlînin de bazı

¹² *Al-i İmran*, 7

¹³ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.99

¹⁴ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.111

kitapların da böyle yaptığını belirtir. İbn-i Rüşd'e göre, ilim ehli olmayanların, bu nassı zahirlerine göre hamletmeleri vaciptir. Onun için bu konunun te'vîli küfürdür çünkü bu te'vîl onu küfre götürür. İbn-i Rüşd, ayrıca, zahire iman etmesi kendisine farz olan halktan birinin te'vîle yeltenmesinin onun için küfre vesile olabileceğini, te'vîl ehli birinin de bu te'vîli bu kişiye açıklayacak olursa, onu küfre davet etmiş olacağını belirtirken, küfre davet edenin de kâfir olacağını, bunun için te'vîllerin sadece burhan kitaplarında kaydedilmesi gerektiğini savunur.¹⁵ İbn-i Rüşd'de, te'vîl konusunda ehil olabilmek yeterli bilgi gerektiğini ve te'vîl konusunda, nassın taşımış olduğu karakter ile bu nassın karşısındaki muhatabın, ilim, küfür, idrak ve zekâ seviyesini dikkate aldığını görmemiz mümkündür.

İbn-i Rüşd, te'vîli caiz olan veya olmayan hususlar hakkında şu izahı getirmektedir. “Şeriatın bazı zahirî hükümleri var ki bunların te'vîli caiz değildir. Eğer bunlar dinî ilkelerden ise te'vîli küfürdür. Dinî ilkelerin dışında kalan hususlarda ise bu bid'attir. Ayrıca ortada bir tür zahir de vardır ki; burhan ehlinin onu te'vîl etmesi gerekir. Bunların da zahirlerine hamledilmeleri küfürdür. Burhan ehli olmayanların ise onları te'vîl etmesi ve zahirînin dışına çıkarması kendileri bakımından bid'at veya küfürdür. İstiva ayeti, “تَمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ” (Bakara-2/28, Fussilet-41/10, Araf-7/53) bu türdendir. Mu'tezile, Eşariler ve Maturidiler istiva kelimesini Allah'ın kudret ve hâkimiyeti olarak tevil ederlerken, Selefîyye görüşüne mensup olanlar ise, istiva ayetini zahiren anlamışlar ve hatta haberi sıfatlar diye bildiğimiz Allah'ın sıfatlarını te'vîl eden kimseleri ehl-i bid'at olarak nitelemişlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de bazı ayeti kerimeler vardır ki biz bu ayetlerin manasını zahiren anlamaya kalktığımız zaman ayetin vermek istediği mesaj tam olarak anlaşılammaktadır ki bu ayetlere en açık örnek olarak; Bakara, 2/138 “Biz Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir?” mealindeki ayette kastedilen mananın İslam fitratı ve İslam-İman güzelliği olduğu ve Al-i İmran, 3/103 “Hep birlikte Allah'ın ipine(Kur'an'a)sımsıkı sarılın parçalanmayın.” ayetleridir.¹⁶ Bu ayetlerde; Müslümanların bölünmemesi,

¹⁵ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.112-113

¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meali, Ankara-2006

hep birlikte aynı heyecanı duymaları ve Kur'an-ı Kerim'de ifadesini bulan kardeşlik duygularını ön plana çıkarmaları istenmektedir ki bu anlam neredeyse ehli ilim arasında ortak bir anlama tavrıdır.

B-Rû'yet

İbn-i Rüşd, "Gözler onu idrak edemez. O ise gözleri idrak eder."(Enam/103) ayetini rû'yet konusunda delil gösterir. Mu'tezile'nin rû'yeti inkâr ettiğini, çok meşhur olmasına rağmen bu konudaki ayetleri reddettiğini söyler. İbn-i Rüşd, Mu'tezilenin rû'yeti inkârını izah ederken, "Mu'tezile Allah'ta cismaniyetin bulunmadığına inanmış ve bütün mükelleflere bunun sarahaten söylenmesinin farz olduğuna da inanmıştı. Onlara göre Allah'ta cismaniyet bulunmayınca cihetin de bulunmaması gerekir. İşte bu fikirden hareket eden Mu'tezile menkul şeriatı reddetmek zorunda kalmış, konu ile ilgili hâdisler için, "Bunlar ahad haberlerdir, ahad haberler ilmi gerektirmez. Üstelik bu konudaki hâdisler Kur'ân'ın zahirîne yani "Gözler onu idrak edemez." ayetine de muarızdır yollu bir takım ta'lîl ve mazeretler ileri sürmüşlerdir."¹⁷ açıklamalarını yapmaktadır ki bu sözleriyle ahiret aleminde ru'yet hadisesinin vuku bulacağını ifade etmektedir.

İbn-i Rüşd, Eş'arîlerin ise iki itikadı, yani, 'cismaniyet sıfatının bulunmayışı ile cisim olmayan bir şeyin his ile görülmesinin mümkün olması inançlarını" telif ettiğini, fakat bu hususta müşkülata uğramış olduklarını, ayrıca asılsız delillere sığındıklarını belirtir. İbn-i Rüşd'e göre Eş'arîlerin rû'yet konusunda söyledikleri sözlerin bir kısmı, Mu'tezilenin rû'yetin imkânsızlığına dair olan delillerini ortadan kaldırmaya dair olup, öbür kısmı da cisim olmayan bir şeyi görmenin imkânına ve böyle bir şeyin farz edilmesinden herhangi bir imkânsızlığın ortaya çıkmayacağına dairdir. İbn-i Rüşd, Eş'arîlerin Mu'tezile'nin, "görülen her şeyin bir cihette bulunması zarurîdir." sözlerine, "Bu söz sadece şahidin hükmüdür. Gaibe ait bir hüküm değildir. Rû'yetullah meselesi şahide ait hükmün gaibe nakledilmesini gerektiren bir konu da değildir. İnsanın, göz olmadan mubsıra ve görme kuvvetiyle görmesi mümkün olunca, bir cihette olmayan bir şeyi görmesi de mümkün olur." itirazını yaparken aklın idraki olan kuvvet-i

¹⁷ İbn-i Rüşd, *el-Kesf*, (Felsefetü İbn-i Rüşd İçinde.Thk.M.Aribi), s.91, Beyrut-1982

mubsıra, yani basiretle görme ile basarın- ki o gözün görmesidir-idrakini birbirine karıştırdığını söyleyerek bu konuda “Zira bir cihette yani mekânda bulunmayan şeyi idrak eden, göz değil, sadece akıldır. Gözün idrakine gelince, durumundan açıkça ortaya çıkmaktadır ki, bu idrakin oluşabilmesi için görünen şeyin göze nazaran bir cihette olması, hatta rast gele bir cihette değil, bunun da ötesinde belli ve özel bir cihette olması şarttır. Bunun içindir ki, gözün görünen şeye nispetle gelişigüzel bir vaziyette bulunmasıyla rû’yet hâsıl olmaz. Bilakis rû’yet sabit vaziyetler ve mahdut şartlarla vukua gelir ki bu da üç şeyden ibarettir. Birincisi, ışığın mevcut olması, ikincisi gözle görülen şey arasında hava gibi şeffaf bir cismin bulunması, üçüncüsü ise görülen şeyin renkli olmasının zarurî olmasıdır. Malum olan bu hususları reddetmek, geometri ve menâzir ile ilgili tüm ilimleri iptal etmek olur.” açıklamalarını yapmaktadır. İbn-i Rüşd, ayrıca Eş’arîlerin, “Şahide ait hükmün gaibe nakledilmesini gerektiren yerlerden birisi de “şart”tır.” Her âlim diridir.” hükmünde olduğu gibi. Çünkü şahitte hayat, ilmin var oluşunun bir şartı olarak meydana çıkmaktadır. O halde bir şeyin görülebilmesi için şart olan, o şeyin var olmasıdır. Allah mevcut olduğuna göre görülür, cihet burada şart değildir.” dediğini belirterek, onlara “Şayet, durum böyle ise, aynı şekilde şahitteki rû’yet için bahis konusu olan şeyler yani ışık, şeffaf cisim, renk gibi şeyler de birer şart olarak ortaya çıkmaktadır ki şu halde bu hususta da prensibinizden hareket ederek gaibi şahide ilhak ediniz.” şeklinde cevap vermektedir. İbn-i Rüşd, Ebu Hamid el-Gazali’nin, “el-Makâsıd” adlı eserinde, “Görülen her şey, görenin bir cihetinde bulunur.” öncülüne “İnsan, zatını aynada görebilmektedir. Hâlbuki kendisine göre zati, karşı cihetten başka bir cihette değildir. Bunun açıklaması şudur: İnsan kendini görebildiğine ve kendisi de karşı cihetteki aynaya hulul etmemiş olduğuna göre, o halde bir cihette olmaksızın kendisini görebilmektedir.” diyerek itiraz ettiğini belirterek, Gazali’nin bu sözüne mugalâta der. İbn-i Rüşd’e göre aynada görülen şey zat değil, zatın hayalî’dir. Hayal ise insana göre bir cihettedir. Zira hayal aynada bir cihette bulunmaktadır.¹⁸

İbn-i Rüşd, Eş’arîlerin, cisim olmayan bir şeyi görmenin mümkün olduğuna dair iki delil getirdiğini belirterek, ilk delilin, “Bir şey ya renkli

¹⁸ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.92

olması bakımından veya cisim olması itibarıyla veyahut renk oluşu yönünden veyahut da var olması hasebiyle görülür. Sırf cisim olması itibarıyla bir şeyin görülmesi batıldır. Eğer öyle olsaydı cisim değil de araz olan rengin görülmemesi gerekirdi. Renk olması itibarıyla bir şeyin görülmesi de batıldır. Eğer öyle olsaydı, cismin görülmemesi gerekirdi. Yani sırf renkli olması itibarıyla bir şeyin görülmesi batıldır, çünkü öyle olsaydı, renksiz şeylerin görülmemesi lazım gelirdi. Bu konuda bir vehim olarak ortaya çıkan bütün şıklar batıl olunca, geriye ancak, “bir şey sadece mevcut olduğu için görülür.”şikkı kalmaktadır.”şeklinde olduğunu, ancak bu sözlerin bir mugalâta olduğunu zikrederken şu izahları getirir. “Görülen şeylerden bir kısmı bizatihi görülmektedir ki mesela renk ve cismin hali böyledir. Şüphe yok ki renk zatı ile cisim ise renk yönünden ve o vasıtayla görülür. Bunun içindir ki rengi olmayan bir şey görülmez. Şayet bir şey sırf mevcut olduğu için görülseydi, seslerin ve beş organla idrak olunan diğer şeylerin de görülmesi gerekirdi. Bu takdirde de görme, işitme ve beş duyu bir duyudan ibaret kalırdı. Hâlbuki bunların tümü aykırı olan hususlardır.”

İbn-i Rüşd, Eş'arîlerin ikinci delilinin, “Duyu organları sadece eşyanın zatlarını idrak ederler. Varlıkların, diğerlerinden ayrılmış oldukları hususlar, zat olmakla ilgili olmayan bir takım hallerdir. Şu halde duyu organları bu halleri idrak etmezler, sadece zatları idrak ederler. Zat ise bütün mevcudatta müşterek olan nefs-i mevcut yani mevcudun bizzat kendisidir. Bu demektir ki duyu organları bir şeyi sadece mevcut olması hasebiyle idrak etmektedir.”olduğunu belirtirken, bu sözlerin hepsinin son derece fasit ve gayet bozuk olduğunu zikreder. İbn-i Rüşd, bu bozukluğu en açık bir şekilde ortaya koyan hususları şöyle açıklar. “Görme duyusu, sadece eşyayı idrak etmekle kalsaydı, beyaz ile siyahı ayırt etmek onun için mümkün olmazdı. Zira eşya, aralarında müşterek olan şey sebebiyle bir diğerinden farklı olmaz. Netice olarak duyular varlıkları seçemez. Ne duyu organı renkler arasındaki farkları idrak edebilir, ne işitme organı sesler arasındaki farkları kavrayabilir, ne de tatma organı yiyeceklerdeki farkları ayırabilir. O takdirde de duyu organları için idrak konusu olan hissî varlıkların cins itibarıyla bir olması lazım gelir. Bu duruma göre de işitme duyusu için idrak konusu olan şey ile görme duyusu için idrak konusu olan şey, yani renklerle sesler arasında bir fark kalmaz. Bütün bunlar insan aklının uzağında ve dışında olan şeylerdir. Duyu organları kendilerine işaret eden şeylerin zatlarını,

ancak onlara has olan hissî hususları idrak etmek vasıtasıyla idrak etme görevlerini yapmış olurlar.” İbn-i Rüşd’e göre bu sözdeki mugalâtanın sebebi, “zati” olarak idrak edilen bir şeyin “bizatihi” idrak edilen bir şey olarak ele alınmasıdır. Yani eşya, zatına ait olan vasıflarla idrak olunur, bizatihi idrak olunmaz.¹⁹ İbn-i Rüşd, şeriatla böyle bir hayret ve şaşkınlığın vaki olmasının ve hatta şeriatı desteklediklerini ve savunduklarını iddia edenlerin söz çeşitlerini bir diğerinden ayırt etme işiyle az çok ilgilenen kimselere bile gülünç gelmesinin sebebini, Allah ve Resulünün izin vermediği hususların tasrihi olarak görmektedir.

İbn-i Rüşd’e göre, “Cisim olmayan bir mevcut vardır. “sözü ile “O mevcut gözle görülür.” sözünün tek bir itikad şeklinde bir araya getirilmesi gerçekten güç olan bir şeydir. Çünkü idrak konusu olan şeyler, ya cisimdedir veya cisimlidir. Bundan dolayı başka bir fırka “Rû’yet, o vakitte ilmin artmasıdır.” görüşünü benimsemiştir. Bu fikrin de halka açıkça söylenmesi uygun değildir. Zira halk seviyesinde akıl, tahayyülden ayrılmadığı, hatta hayal edemedikleri ve tahayyül edilmeyen bir şeyin varlığını kabul ve tasdik etmenin imkânsız olduğuna kani olduklarından, şeriat bu hususu onlara açıklamamıştır. Örneğin, Allah’ı görme, işitme, yüz vs. şeklinde vafsetmiştir. Bununla beraber tahayyül ve tasavvur edilen varlıklardan hiçbir şeyin O’na benzemediğini ve O’nunla cins ortağı bulunmadığını da halka tarif etmiştir.²⁰

İbn-i Rüşd’e göre, Kuran’da âhiretle ilgili manalar, halka hissî ve hayalî olarak anlatılmıştır. Şeriat, Allah hakkında zahirî olarak ele alınırsa, orada tereddüt ve şüphe olmaz. Çünkü Kur’ân ve sahih hâdislerde de geçtiği gibi, “Allah nurdur.” ve “Allah’ın nurdan bir hicabı vardır.”denilir ve arkasından da, “Tıpkı güneş görüldüğü gibi âhirette müminler Allah’ı göreceklerdir.” diye söylenirse bütün bunların halka da ulemaya da ne bir şüphe ne de bir tereddüt arız olur. Zira ulemaya göre bu halin, yani rû’yetin bir mezid-i ilim yani bir ilim artışından ibaret olduğu görülür ki bu husus burhan ile sabittir. Ama bu hususu halka açıkladıkları zaman, onların nazarında şeriat tamamen batıl ve hükümsüz olur veya halk kendilerine bu hususu tasrih edeni tekfire kalkışır. Bu gibi şeylerde şeriatın yolundan ayrılan bir kimse, dosdoğru bir yoldan uzaklaşmış ve azıtmış olur. İbn-i Rüşd’e göre tâ’lim konusunda bütün

¹⁹ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.94

²⁰ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.94-95

insanları tek bir şeriat (yol ve usul) üzerinde sayan bir kimse, herhangi bir amel hususunda onları bir tek şeriatla sayan kimse gibidir. Bütün bunlar akla da hisse de aykırı olan şeylerdir.²¹

Rû'yetullah, yani Allah'ın görülmesi hususunda İbn-i Rüşd'ün fikirlerine baktığımızda, konunun manasının gayet açık olduğu ve rû'yetin hak olan bir husus olduğu fikrini gayet açık bir şekilde görmekteyiz ki bu konudaki naslar şayet zahirî üzere alınırsa o zaman bu konuda şüphe ve tereddütler de İbn-i Rüşd'e göre giderilmiş olur. İbn-i Rüşd, bu konudaki nasları açıklama hususunda ise insanların anlayış, idrak ve kavrayışlarının dikkate alınması fikrini benimsemektedir.

SONUÇ

İbn-i Rüşd'ün bakış açısıyla izah etmeye çalışmış olduğumuz Te'vil ve Ru'yet kavramları, her dönemde üzerinde titizlikle durulan bir anlambilimle ilgili kavramlardır. İlahi mesajı anlamada da bu iki kavramın kullanılma tarzı çok önemli bir yer tutar ki bu makalede de gördüğümüz gibi herkesin anlayamayacağı tarzda yapılan yorumlar, insanların dini anlama konusundaki birlikteliği yerine farklı anlaşılmalara ve bunun sonucunda da ayrılıkların oluşmasına sebep olabilmektedir. İbn-i Rüşd'e göre önemli olan kutsal metinlerin doğru bilgiye sahip ve ehil kimseler tarafından yapılmasıdır ki göre zaten Kur'an bizzat buna vurgu yapmıştır.

İbn-i Rüşd'e göre bir söz eğer burhansız kavranamıyor veya kendisinde anlama zorluğu oluyorsa o zaman te'vil yapılmalıdır ki bunu yapacak olan kimseler Kur'an'da ifadesini bulan ilimde belli bir seviyeye gelmiş olanların yapacağı bir iştir.

İbn-i Rüşd, ayetin maksadını anlamayacak derecede olan cumhura(Avam)bunların açıklanmasını da doğru bir tavır olarak görmemektedir. İbn-i Rüşd'e göre Mütakellimler halka bu ayetleri açıklarken cedel yoluna gitmişler ve bundan dolayı da başarılı olamamışlardır.

---

²¹ İbn-i Rüşd, *Age.*, s.95-96

İbn-i Rüşd Kur'an ayetlerini yorumlarken başvurduğu yöntemin naklin lehine olduğunu söyleyebiliriz; bir başka ifade ile akıl ve nakil birbiri ile çelişkili görüldüğü zaman nakil esas alınmış ve öylece te'vil yapılmıştır.

İbn-i Rüşd'e göre ilimde ehil olmayan ve kutsal metinleri anlama konusunda aynı seviyede olmayanlar arasında belli kavramların açık bir şekilde tartışılması sonrasında İslam'da fırkalar ve ayrılıklar doğmuştur. Yine, İbn-i Rüşd'e göre, ilimde belli bir seviyede olan insanların kendi aralarında belli kurallara bağlı kalarak tartışmaları ve bir sonuca varmaları gerekir ki bu daha alt seviyede ilim sahibi olan veya avam tabakasında olan insanlar arasın da farklılaşmaya yol açmaz. Bu da İslam'ın temel hedefidir yani ortak hedef ve anlayışlar etrafında bir araya gelmektir.

SUMMARY

Tawil ve Sight concepts to remain over fastidiously in every period According to İbn-i Rüşd in understanding divine message this concepts very important. Because of the to occur the peoples different and dissimilar comprehension levels science possessors must have discuss these topics between them. The Koran emphasizes this too. The objective and aim of İslam to get at unity understanding between peoples if there isn't this even may be problem about survival and understanding problems among populaces.

Key words: İbn-i Rüşd, Tawil, Ru'yet(Sight), The Koran, Understanding and Commentary